

ТИПОЛОГІЯ Й ФУНКЦІЇ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ІМЕН У СУЧАСНОМУ ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ

Стаття присвячена дослідженню прецедентних імен у сучасній українській поезії. Розглянуто типологію прецедентних імен та їхні функціональні особливості.

Ключові слова: прецедентність, прецедентні імена, антропоніми, поетичний текст.

Останнім часом у результаті процесу соціалізації мова розглядається не тільки як засіб спілкування, а і як виразник духовного, що акумулює в собі весь досвід людини й забезпечує їй особистісну орієнтацію. Проблема соціалізації людини в мові викликає інтерес до питання про мовну особистість, унаслідок чого з'являється теорія мовної особистості, автором якої є Ю. М. Караулов. У своїх дослідженнях мовознавець вводить у науковий обіг термін «прецедентний текст», визначивши його як «текст, основними ознаками якого є особлива значущість для окремих особистостей і для значної кількості осіб, а також багаторазове звернення до нього в дискурсі цих особистостей» [4, с. 216].

Продовжуючи дослідження Ю. М. Караулова, учені В. В. Красних, Д. Б. Гудков, І. В. Захаренко, Д. В. Багаєва створюють теорію прецедентних феноменів, у складі яких виділяють: прецедентний текст, прецедентну ситуацію, прецедентне висловлення і прецедентне ім'я (далі – ПІ). Останнє розглядається як власне ім'я, пов'язане з широко відомим текстом, що відноситься до прецедентних, або з ситуацією, що відома носіям мови й виступає як прецедентна. ПІ має здатність висловлювати смисли, відмінні від прототипового значення, представляти оцінку, виступати культурним знаком. Така багатоаспектність й очевидна перспективність досліджень обумовлює посилення інтересу до феномену ПІ.

Вивченню ПІ присвячені праці багатьох сучасних мовознавців (В. О. Азарової [1], С. Л. Кушнерук [6], О. А. Нахімової [10] та ін.), однак окремих лінгвістичних досліджень функціонування ПІ в сучасних поетичних текстах поки що не існує, що й зумовлює актуальність запропонованої роботи. Отже, вивчення специфіки використання ПІ в поетичних текстах є перспективним та відповідає сучасним тенденціям розвитку лінгвістичної науки.

Метою нашої статті є аналіз особливостей функціонування ПІ в мові сучасної поезії. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: виявити ПІ, що використовуються в сучасній поезії; розглянути й схарактеризувати різні види ПІ в поетичних текстах; визначити їхню функціональну специфіку. Матеріалом дослідження стали збірки сучасної української поезії: «Дві тонни: антологія поезії двотисячників» [2], «Літпошта» [7], «ЛяляК (Львівська літературна криївка)» [8], «Метаморфози. 10 українських поетів останніх 10 років» [9].

Власні назви, що вживаються в сучасних поетичних текстах, складають чисельну групу мовних одиниць і часто виступають носіями екстралінгвістичних значень.

Одночасно з ПІ для номінації онімів ужитих із неденотативним значенням використовуються такі терміни: прецедентний текст (Ю. М. Караулов, Г. Г. Слишкін); конотоніми (В. М. Калінкін), інтертекстема (В. М. Мокієнко); ономастичні метафори (І. Е. Ратникова); логоепістема (В. Г. Костомаров, М. Д. Бурвікова); ремінісцентні власні назви (А. А. Фомін); антономазія (Г. Г. Хазагеров); алюзивні власні назви (М. А. Захарова); оніми-концепти (О. Ю. Карпенко). Відсутність загальноприйнятого, з чіткою дефініцією терміна пояснюється концептуальною багатозначністю ключового слова. У нашому дослідженні власні назви аналізуються в межах теорії прецедентності.

За визначенням В. В. Красних, ПІ позначає «певну ознаку, рису характеру або зовнішності, тобто має “термінологічне” значення і є символом певної характеристики, деякого характеру» [5, с. 86–87]. Істотним у цій дефініції є те, що ПІ визначається як «свого роду складний знак, при вживанні якого в комунікації здійснюється апеляція не власне до денотату, а до набору диференційних ознак цього ПІ» [7, с. 82]. До головних ознак ПІ дослідниця В. О. Азарова відносить: збагачення семантики та інтертекстуальність, використання прецедентного імені як культурного знака, що пов'язує різні тексти, епохи та простори [1, с. 11].

Основою класифікації ПІ в лінгвістичних дослідженнях найчастіше виступає понятійна сфера-джерело, до якої належать ПІ у своїх основних значеннях (література, політика, кіно, музика, наука тощо). Подібні класифікації пропонуються багатьма вченими (С. Л. Кушнерук, Г. Г. Слишкін, Р. Л. Смулаковська та ін.). У досліджуваних нами поетичних творах найчастіше джерелом ПІ виступає: 1) художня література (*Фауст, Кай, В. Набоков, Г. Аполінер*), напр.: «пізнього вечора дзвінок у двері навіть знаю хто залазь *Євгене Васильовичу* мосьє *Базаров*» [8, с. 76]; 2) біблійні тексти (*Іуда, Єва, Діва Марія, Міріам*), напр.: «гончар має бути *Мойсеєм*» [7, с. 248]; 3) міфологія (*Сизиф, Пенелопа, Одісей, Ікар*), напр.: «хлопчику, змію, ось і в *ікара* ікла, усміх ієрофанта, вітер за пазухою» [7, с. 68]; 4) кіномистецтво (*Ф. Фелліні, Джеймс Бонд, Фанфан-Тюльпан*), напр.: «Відбиваючись від маніяків-Кротогів, тікаю від клоунів-ментів...» [8, с. 21]; 5) політика (*Ф. Кастро, Че Гевара, А. Гітлер, К. Маркс*), напр.: «такі як *Че* гинуть героями а такі як *Фідель* правлять країною» [7, с. 83]; 6) мистецтво (*С. Ботічеллі, Ф. де Гойя, С. Далі, Ф. Кало*), напр.: «Ти схожий на *Сальвадора Далі*. Так само хворий на всю голову!» [8, с. 16]; 7) музика (*Й. С. Бах, Ф. Шопен, Р. Вагнер*), напр.: «сотні чортенят зухвало вистукують ратиціями шедеври *Вагнера*» [8, с. 168]; 8) спорт (*М. Тайсон, А. Шевченко, П. Колліна*), напр.: «я би вишила чого-небудь із старим *Тайсоном*» [9, с. 216]; 9) наука (*Т. Едісон, Г. Сковорода, К. Ліней*), напр.: «...записувати що *карл ліней* таки був правий» [7, с. 106]; 10) економіка, напр.: «Яка це субмарина висадила на порозі дому Мене, самотнього і злого, як *Рокфеллера* у скруті» [8, с. 222].

Структурування фактичного матеріалу дало змогу виявити, що основною сферою-джерелом ПІ в поетичних текстах є сфера літератури, до якої відносимо художню літературу, біблійні тексти, міфологію. Вужче представленою виступає сфера художнього мистецтва, кіномистецтва та музики. Соціальна сфера (політика, економіка, спорт, наука) є найменш продуктивно вживаною.

Значне місце у студіях В. В. Красних, Г. Г. Слишкіна й інших авторів посідає диференціація прецедентних феноменів за характером прецедентності (залежно від ступеня їхньої універсальності) [5, с. 50–51]. Її за цією класифікацією можна поділити на:

1. Соціумно-прецедентні, що відомі будь-якому пересічному представнику того чи іншого соціуму (конфесійного, професійного тощо) і входять до колективного когнітивного простору, напр.: «Це в сімнадцять – висівають *Марсельєзу*, барикад голосну красу» [8, с. 99] – мається на увазі знаменитий гімн Великої французької революції, що знаний старшим поколінням і мало відомий сучасній молоді.

2. Національно-прецедентні, що відомі будь-якому пересічному представнику тієї чи іншої національно-лінгвокультурної спільноти та входять до національної когнітивної бази, напр.: «пришию кліямку до неба і буду на мить *Телесиком*» [7, с. 143].

3. Універсально-прецедентні, що відомі будь-якій пересічній людині та входять до «універсального» когнітивного простору, напр.: «Мовчанням диким кров лякає серце, що тупиться, як *Єва*, до ребра...» [7, с. 238].

Н. А. Кузьміна пропонує протиставляти дві групи прецедентних феноменів. До першої належать так звані «сильні», «перевірені часом» феномени, що існують у національній культурі протягом двох і більше поколінь. Друга група представлена феноменами теперішнього моменту, звертання до яких надзвичайно активне протягом короткого часу (реклама, телесеріали, музичні хіти, політичні гасла тощо). За цією класифікацією представниками першої «сильної» групи може виступати III типу *Дон Кіхот*, *Робінзон*, *Пенелопа*, а другу групу інструє III типу *Спайдермен*, *Містер Пронер*, *Нео*, напр.: «А ти якась неправильна *Пенелопа*» [8, с. 96]; «тож розгойдайся аж до дзвону в вухах *спайдермен* на тонкій пуповині дитячих страхів» [9, с. 223].

Щодо закономірностей використання III в поетичних текстах доцільно класифікувати їх на: 1) одиничні, не пов'язані з іншим III: «...і страх – ніби *Гоія*, орудує пензлем» [8, с. 159]; 2) подвійні III, що відносяться до однієї сфери-джерела: «марія вішає білизну на тонку шворку голосу *робертіно лоретті* скрушно соловіє *соломія крушельницька*» [2, с. 244]; 3) III, що виступають у складі цілого комплексу III, які відносяться до однієї поняттєвої сфери: «Іхніми іменами називали епохи, Пісні про *Мао*, хохми про реггі *Фіделя*, *Ленінські* кузні й діти, Хороший *Сталін*, російський бог соколів і виховання, *Марксова* справа, *Марксів* підхід, *Марксів* принцип, прапори МММ, Засмаглий портрет *Махна!*» [2, с. 114].

Поширеною є типологія III з погляду класифікації онімів. На цій підставі можна виокремити наступні підгрупи: антропоніми (*А. Шварценегер*, *Ромео*, *Ярило*, *Ісус*), топоніми (*Атлантида*, *Вавилон*, *Чорнобиль*, *о. Єлени*), ідеоніми («*Мона Ліза*», «*9 вал*», «*Гаррі Поттер*»), напр.: «...про перші морози, про другий *чорнобиль*, про третє пришесся війни...» [7, с. 190]; «*Антарктида* була *Атлантидою*. Там цвів бузок і рози» [2, с. 219]; «брати *Ворнери* зняли другого “*Гаррі Поттера*”» [9, с. 19]. Прецедентні антропоніми найбільш продуктивні в сучасній поезії порівняно з іншими типами III.

Питання функціонування прецедентних феноменів розглядалося багатьма вченими й не знайшло остаточного вирішення. У мовознавстві існують різні погляди

на цю проблему, що можна пояснити тим, що функціонування прецедентних феноменів досліджується в різних видах дискурсу (науковому, художньому, медійному, побутовому, політичному). Так, серед основних функцій ПІ мовознавець О. А. Нахімова виділяє моделювальну, прагматичну, естетичну, парольну, ігрову (людичну), евфемістичну та функцію оцінки [10, с. 142–145]. Інші вчені розглядають також референційну (О. А. Філінський), експресивну (Б. В. Гудков), номінативну й персуазивну (Г. Г. Слишкін), комунікативну функції (Ю. О. Гунько), функцію консолідації (Г. Г. Слишкін). Особливості функціонування ПІ безпосередньо пов'язані з типом дискурсу, у якому воно вживається, та зі сферою, до якої належить онім. Аналіз використання ПІ в поетичній мові дав можливість виокремити основні їхні функції, а саме:

1. Оцінна (або близькі до неї кваліфікативна та функція характеристики), завдяки якій ПІ виступає як оцінний стереотип, виражаючи при цьому емотивну, особистісну й не завжди об'єктивну оцінку. Напр.: «для неї постмодернізм це вірші без розділових знаків цигарки мальборо і кохання з фігурою *Клавдії Шифер*...» [2, с. 160] – ПІ в аналізованому контексті виступає засобом позитивної оцінки й символом краси та жіночої вроди.

2. Прагматична (або подібні до неї аргументативна, персуазивна), що виступає засобом впливу на читача з метою переконання у своїй точці зору, напр.: «Уявна простота життєвих ліній – Для мудреців, *Платонів і Спіноз*» [8, с. 95] – для авторки наведеного уривка лексема «мудреці» не вважається достатньо інформативною, тому для кращої аргументації своєї думки поетеса використовує ще прецедентні антропоніми *Платон* та *Спіноза*.

3. Лудична (або ігрова), яка використовується для мовної гри з читачем, привертаючи його увагу до форми поетичного тексту, напр.: «На цім *голівуді голі вуду* збуджують молоде патхнення» [8, с. 44]; «глобальне потепління *пора ноя*» [2, с. 152]; «Під *ікарусом* сонця я падаю швидше *Ікара*» [2, с. 136].

4. Естетична (або експресивна), що базується на апелії до певного образу з притаманними йому якістьми. ПІ сприймається як засіб естетичної оцінки світу, напр.: «Моє життя змальоване з картини *Ботічеллі*» [2, с. 83] – ПІ апелює до творчості Сандро Ботічеллі як до естетично вагомий і значущий.

5. Парольна (або функція консолідації), що використовується для визначення спільності ментально-вербальної бази читача й автора. Читач, розуміючи авторський «пароль», виражений ПІ, стає ніби «своїм», «утаємниченим» й утворює з автором певну групу однодумців [10, с. 143]. Напр.: «А лікарка з бровами *Фріди Капо*» [8, с. 164] – не володіючи інформацією про зовнішність відомий художниці, читач не зможе уявити брови лікарки: вони тонкі й гарні чи густі й навислі.

6. Евфемістична, пов'язана з використанням ПІ для пом'якшення висловлення, напр.: «народився черговий *Гітлер* раніше строку казали що такі діти не живуть...» [2, с. 161] – уживання ПІ в аналізованому уривку допомагає висловити потрібну інформацію в менш різкій формі.

Зазначимо, що різні функції ПІ тісно пов'язані між собою: досить часто одне ПІ виступає з кількома функціями, напр.: «жоден не хотів *Іудою* виявитись» [2, с. 165] –

наведене ПІ виконує в тексті одночасно функцію негативної оцінки й евфемістичну функцію, виражаючи значення «зрадник» у завуальованій формі.

Отже, використання ПІ є важливою ознакою сучасних поетичних текстів. Апельювання до ПІ дозволяє інтелектуалізувати текст через звернення до культурної пам'яті читача, а також виступає засобом розуміння, концептуалізації, уявлення й оцінки дійсності. Проведене дослідження дало можливість виділити основні функції ПІ, що реалізуються в поетичному тексті в тісному взаємозв'язку одна з одною. Типологія ПІ доводить активне їхнє залучення до структури поетичного тексту. Інтерес для подальшого дослідження може представляти класифікація ПІ в інших дискурсах за віковими, професійними й гендерними характеристиками.

Література

1. *Азарова В.* Прецедентное имя в научном освещении / В. Азарова // Лінгвістичні студії. – Донецьк : ДонНУ, 2010. – Вип. 21. – С. 8–12.
2. *Дві тонни : антологія поезії двотисячників / упоряд. Б.-О. Горобчук, О. Романенко.* – К. : Вид-во Романенка “Маузер”, 2007. – 304 с.
3. *Захаренко И. В.* Прецедентное имя и прецедентное высказывание как символы прецедентных феноменов [Электронный ресурс] / И. В. Захаренко, В. В. Красных, Д. Б. Гудков, Д. В. Багаева // Язык, сознание, коммуникация : сб. статей. – 1997. – № 1. – Режим доступа : http://www.philol.msu.ru/~slavphil/books/jsk_index.html.
4. *Караулов Ю. Н.* Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 261 с.
5. *Красных В. В.* Этнопсихолінгвістика и лингвокультуроология / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2002. – 283 с.
6. *Кушнерук С. Л.* Сопоставительное исследование прецедентных имен в российской и американской рекламе : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.20 / С. Л. Кушнерук. – Уральский государственный педагогический ун-т. – Екатеринбург, 2006. – 213 с.
7. *Літпопта : (збірка молодої поезії, і не тільки...)/ упоряд. М. Шунь, І. Павлюк, О. Жупанський.* – К. : Вид-во Жупанського, 2009. – 317 с.
8. *ЛяЛяК. (Львівська літературна кривка) : антологія поезії 2000 рр. / упоряд. М. Шунь.* – Львів : Піраміда, 2010. – 264 с.
9. *Метаморфози. 10 українських поетів останніх 10 років : збірка / укл. С. Жадан.* – Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2011. – 272 с.
10. *Нахимова Е. А.* Прецедентные имена в массовой коммуникации / Е. А. Нахимова. – Екатеринбург : УрГПУ, 2007. – 207 с.

Korolova V. V. Typology and functions of precedent names in modern poetic text
The article deals with research of precedent names in modern Ukrainian poetry. Typology of precedent names and their functional peculiarities are examined.
Key words: a precedent, precedent names, an anthroponym, apoetic text.

Королёва В. В. Типология и функции прецедентных имен в современном поэтическом тексте

Статья посвящена исследованию прецедентных имен в современной украинской поэзии. Рассмотрена типология прецедентных имен и их функциональные особенности.

Ключевые слова: прецедентность, прецедентные имена, антропонимы, поэтический текст.